Markku Helin

Eduskunnan perustuslakivaliokunnalle

Perustuslakivaliokunta on pyytänyt lausuntoani hallituksen esityksestä perinnönjaon oikaisua ja omaisuuden palauttamisvelvollisuutta koskevaksi lainsäädännöksi (**HE 72/2015 vp**). Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

Hallituksen esityksen taustalla on viime vaalikauden lopulla tehty isyyslain kokonaisuudistus. Hyväksyessään uuden isyyslain eduskunta otti vastaukseensa (EV 235/2014 vp) lausuman, jossa se edellytti, että ”*hallitus ryhtyy kiireellisesti valmistelemaan esityksen perinnönjaon peräyttämistä ja palautusvastuuta koskevaksi täydentäväksi sääntelyksi sellaisia tapauksia varten, joissa avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneellä lapsella on uuden isyyslain 67 §:n 1 momentissa tarkoitetuin tavoin tai sen seurauksena perintöoikeus isänpuoleisen perittävän jälkeen*”.

Nyt käsiteltävänä olevassa hallituksen esityksessä eduskunnan antama toimeksianto on toteutettu. Hallituksen esitys on kuitenkin eduskunnan toimeksiantoa huomattavasti laajempi. Se käsittää ehdotuksen kaikkiin eri tilanteisiin, joissa perinnönjako on toimitettu ja joku on oikeudettomasti jäänyt jaosta sivuun. Erityyppisiä tilanteita on kolme:

(1) perinnönjako on toimitettu siten, että joku, jolla jaon toimittamisen ajankohtana oli perillisasema, on (tahallaan tai tahattomasti) sivuutettu (PK 23 a:1);

(2) perillinen on jäänyt jaosta syrjään, koska perillisasema on syntynyt vasta jaon toimittamisen jälkeen (OK 23a:3); ja

(3) joku on uudessa isyyslaissa (11/2015) toteutetun perintölainsäädännön takautuvan muuttamisen vuoksi tullut perilliseksi kuolinpesässä, joka oli jaettu ennen isyyslain voimaantuloa (isyyslain 67.3 §).

Arvioin esityksen suhdetta perustuslakiin seuraavassa tilannetyypeittäin.

Tilanne 1: Perillinen oli jätetty sivuun perinnönjaosta (PK 23a:1)

Tällainen tilanne voi syntyä niin, että perilliset häikäilemättömästi jättävät jonkun perillisistä sivuun, esimerkiksi luottaen siihen, että perillinen kehitysvammaisena tai ulkomailla asuvana ei vetoa perintöoikeuteensa ainakaan ennen sen vanhentumista. Tilanne voi syntyä myös tahattomasti esimerkiksi sen vuoksi, että kukaan ei ole tiennyt perittävän ulkomailla elävästä lapsesta.

Hallituksen esityksen mukaan syrjäytetty perillinen voi vaatia perinnönjaon oikaisemista. Tällöin noudatetaan esityksen mukaan seuraavia periaatteita:

- Perillisten on palautettava omaisuus jakoon.
- Jos palautettavan omaisuusesineen arvo on merkittävästi alentunut (vahingoittumisen tai kulumisen vuoksi), arvonalennus on korvattava
- Jos jotakin omaisuutta ei voida palauttaa (esim. omaisuus on myyty tai hukattu), sen arvo on korvattava.
- Palautusvastuuta voidaan kohtuullisuussyiden perusteella sovitella.
- Syrjäytetty perillinen saa hänelle kuuluvan osuuden oikaisujaossa, joka korvaa aikaisemman perinnönjaon.

Ehdotettuun sääntelyyn ei käsitykseni mukaan liity ongelmia perustuslain kannalta. Käsillä olevassa tilanteessa perinnönjako oli jakohetken aikana voimassa olevan lain mukaan toimitettu väärin. Pätemättömän jaon perusteella syntyneet varallisuusoikeudelliset asemat eivät nauti omaisuuden suojaa, jota palauttaminen voisi loukata. Ehdotettuun sääntelyyn ei liity muitakaan perusoikeuskysymyksiä.

Tilanne 2: Perillisasema kuolinpesässä syntyi sen jälkeen, kun pesä oli jaettu (PK 23a:3)

Lakiin selkeästi kirjaamattoman mutta yleisesti hyväksytyn tulkinnan mukaan perintöoikeuteen ei vaadita, että perillisasema on olemassa perittävän kuolinhetkellä, vaan perillisasema voi (lähinnä isyyden vahvistamisen seurauksena) muodostua vasta perittävän kuoleman jälkeen. Tällainen henkilö on oikeutettu perintöön edellyttäen, että hän oli syntynyt tai ainakin siitetty ennen perittävän kuolemaa (PK 1:1).

Tavallisimmin tämä tilanne syntyy siten, että perittävän kuoleman jälkeen nostetusta kanteesta vahvistetaan, että perittävä oli tietyn henkilön isä. Isyyskanne ei ole määräaikaan sidottu ja se voidaan nostaa, vaikka oletettu isä olisi kuollut. Se, jonka on vahvistettu olevan perittävän lapsi, tulee tällöin

perilliseksi kuolinpesään, jollei oikeus perintöön ole vanhentunut. Tilanne voi syntyä myös niin, että perinnönjättäjän lähisukulaisen, esimerkiksi isän tai veljen vahvistetaan olevan toisen henkilön isä, jolloin viimeksi mainitusta voi tulla perinnönjättäjän perillinen.

Hallitus esittää, että perillisen oikeus toteutetaan antamalla hänelle oikeus vaatia perinnönjaon oikaisemista. Oikaisu tapahtuu edellä (ks. tilanne 1) selostettujen periaatteiden mukaisesti sillä poikkeuksella, että palautusvelvollinen voi valita, palauttaako hän kuolinpesälle kaiken perintönä saamansa omaisuuden vai suorittaako hän kuolinpesälle korvauksena sen määrän, jonka hän on jaossa saanut liikaa. Hän voi siis halutessaan pitää jaossa saamansa omaisuuden suorittamalla mainitun korvauksen ja näin säästyä harmilta ja tappiolta, joka omaisuuden palauttamisesta voisi seurata. Valintamahdollisuuden antamista on perusteltu sillä, että jaon toimittaneiden ei voida näissä tilanteissa edellyttää varautuneen siihen mahdollisuuteen, että kuolinpesään tulisi myöhemmin uusi perillinen (HE 72/2015 vp s. 15).

Ehdotettu sääntely on käsitykseni mukaan perustuslain kannalta ongelmaton. Perinnönjaon toimittamisen ajankohtana oli lain nojalla selvää, että jako ei pysy sellaisenaan voimassa, jos jaon toimittamisen jälkeen ilmaantuu uusi perillinen. Perinnönjaossa omaisuutta saaneille ei sen vuoksi ole jaon perusteella syntynyt sellaista varallisuusasemaa, joka olisi suojattu mainitun uuden perillisen vaatimuksilta. Jaon peräyttäminen ja oikaisujaon toimittaminen ei siten loukkaa jaossa omaisuutta saaneiden omaisuuden suojaa. Myös uuden perillisen perintöoikeus toteutuu, jollei esinekohtaisesti kuitenkin arvomääräisesti. Intressipunninta palautusvelvollisten ja perinnönjaosta sivussa olleen välillä on mielestäni suoritettu oikeasuhtaisesti.

Tilanne 3: Perillisasema syntyi isyyslain 67 §:ssä toteutetun perintölain takautuvan muuttamisen seurauksena perinnönjaon jälkeen

Tämä on se tilanne, jota eduskunnan lausuma koskee. Isyyslakiuudistuksessa annettiin kaikille ennen 1.10.1976 syntyneille oikeus vaatia isyyden vahvistamista. Vahvistetusta isyydestä seuraa perintökaaren mukaan, kuten muillakin, perintöoikeus isän puoleisessa suvussa. Isyyslain 67 §:ssä perintöoikeus myönnettiin takautuvasti, toisin sanoen myös tilanteissa, joissa perittävä oli kuollut ennen isyyslain voimaantuloa 1.1.2016. Pääsäännön mukaan takautuvuus koskee tilanteita, joissa perittävä oli kuollut myöhemmin kuin 30.1.2012, mutta erityistapauksissa se ulottuu kauemmaksi, pisimmillään 10 vuoden taakse eli tapauksiin, joissa perittävä on kuollut vuonna 2006.

Isyyslain 67 §, sellaisena kuin sen on laissa 11/2015, on sangen erikoislaatuinen säännös. Tietääkseni koskaan aikaisemmin ei perimysjärjestystä muuttavaa

uudistusta ole säädetty taannehtivaksi, vaan uudistettuja säännöksiä on sovellettu vain tapauksiin, joissa perinnönjättäjä on kuollut lain voimaantulon jälkeen. Isyyslain 67 § sitä vastoin puuttuu perinnönjakoihin, jotka on toimitettu jaon ajankohtana sovellettavan lain mukaan täysin oikein ja tilanteessa, jossa perillisillä ei ole ollut aihetta varautua siihen, että isyyden vahvistamisen perusteella esitettäisiin uusia perintöä koskevia vaatimuksia. Isyyskanteen määräaika oli näet isyyslain voimaanpanosta annetun lain (710/1975) 7 §:n 2 momentin mukaan umpeutunut viimeistään 1.10.1981.

Isyyslain 67 § ei kuitenkaan ole tässä yhteydessä arvioitavana. Eduskunta on säännöksen hyväksynyt ja perustuslakivaliokunta on lausunnossaan katsonut, että omaisuuden suojaan voidaan perillisten yhdenvertaisuuden turvaamiseksi tällä tavoin puuttua (PeVL 46/2014 vp).

Nyt on tulkintani mukaan kysymys vain siitä, onko hallituksen esittämä omaisuuden palauttamista ja perinnönjaon oikaisua koskeva sääntely perustuslain valossa hyväksyttävä. Lakiehdotuksen mukaan perinnönjaon oikaisuun sovelletaan tässä tilanteessa samoja periaatteita kuin tilanteessa 2. Toisin sanoen:

- uusi perillinen voi vaatia jaon oikaisua
- omaisuutta palauttamaan joutuva voi valita, palauttaako hän saamansa omaisuuden oikaisujakoon vai maksaako hän kuolinpesälle korvauksen liikaa saamastaan omaisuudesta.
- se, että palautusvelvollinen ei ole omaisuutta saadessaan voinut tietää uuden perillisen oikeudesta, otetaan huomioon yhtenä seikkana harkittaessa palauttamisvelvollisuuden sovittelua.

Katson, että ehdotetut oikaisujakoa koskevat periaatteet ovat asianmukaiset ja mahtuvat sen harkintavallan sisälle, jonka perustuslaki antaa lainsäätäjälle. Sääntely turvaa ensinnäkin sen, perustuslakivaliokunnan lausunnossaan (PeVL 46/2014 vp s. 7-8) tärkeänä pitämän tavoitteen, että avioliiton ulkopuolella ennen 1.10.1976 syntyneet eivät joudu muihin nähden perusteettomasti erilaiseen asemaan. Ehdotettu sääntely on näet sama kuin edellä selostetussa tilanteessa 2.

Ehdotettu sääntely ottaa jossakin määrin huomioon myös niiden muiden perillisten näkökohtia, jotka perintölain takautuva muuttaminen yllätti. Tähän liittyviä sääntelyjä ovat palautusvelvollisen valintaoikeus ja mahdollisuus palautusvelvollisuuden harkinnanvaraiseen sovitteluun sillä perusteella, että palautusvelvolliset eivät ole voineet tietää uuden perillisten oikeudesta jakaessaan perinnön. Jos tilannetta tarkastellaan uuden perillisen kannalta, hänen oikeutensa toteutuu olennaisesti samansisältöisenä kuin se olisi toteutunut, jos hän olisi ollut perillisenä jo perinnönjaon suorittamisen aikana. Täysin samanlaisena se ei voisikaan

toteutua, koska kuolinpesälle kuuluneessa omaisuudessa tapahtuu väistämättä muutoksia, kun perilliset jaon jälkeen ottavat omaisuudenkäyttönsä ja alkavat siitä määrätä.

On kuitenkin yksi asia, johon valiokunnan tulisi mielestäni kiinnittää huomiota. Kysymys on omaisuuden palauttamisesta ja oikaisujaosta palauttamisvelvolliselle aiheutuvista *kustannuksista*. Ehdotetussa PK 23 a luvussa ei säädetä kustannusten jaosta mitään. Kustannuksista vastaa siten kuolinpesä (PK 19:20 ja 23:4) ja osakkaiden keskinäinen vastuu määräytyy oikaisujaossa pesästä saatavien osuuksien suhteessa. *Ne, jotka oikaisujaossa menettävät omaisuuttaan, joutuvat siten maksamaan siitä, että laillisesti saatua omaisuutta otetaan heiltä pois*.

Tämä nostaa esille kysymyksen siitä, onko palautusvelvollisen perusoikeuksien toteutumisesta pyritty huolehtimaan, kuten perustuslain 22 §:n mukaan pitäisi. Perustuslaissa annetaan mahdollisuus omaisuuden pakkolunastukseen, jos se tapahtuu yleiseen tarpeeseen ja täyttä korvausta vastaan. Isyyslain 67 § ja siihen nyt liitettävä palautusvastuusäännöstö merkitsevät asiallisesti sitä, että omaisuutta pakkolunastetaan yksityiseen tarpeeseen ilman korvausta ja että se, jolta omaisuutta viedään, joutuu osallistumaan siitä aiheutuviin kustannuksiin.

Perustuslakivaliokunnan tulisi pohtia, onko perustuslain 15 §:ssä tarkoitettu omaisuuden suoja niin rajallinen, että se sallii tällaisen. Mielestäni omaisuuden suojaa ei voida tulkita näin suppeaksi. Valtion, joka puuttuu omaisuuden suojaan taannehtivalla lainsäädännöllä, tulisi vastata edes menettelyn kustannuksista.

Olen lakivaliokunnalle antamassani lausunnossa ehdottanut, että kustannuksista säädettäisiin seuraavasti:

” Oikeus korvaukseen voitaisiin toteuttaa lisäämällä isyyslain 67 §:ään tai vaihtoehtoisesti isyyslain 67 a §:ään seuraava säännös:

Jos ennen 1.1.2016 toimitetun perinnönjaon oikaisua vaaditaan sillä perusteella, että joku on saanut perintöoikeuden [67 §:n] 1 momentin nojalla, valtio korvaa omaisuuden palauttamisesta ja perinnönjaon oikaisuun liittyneistä menettelyistä aiheutuneet tarpeelliset ja kohtuulliset kustannukset sille, jonka omaisuutta on vaadittu palautettavaksi. Korvausvaatimuksen käsittelyyn sovelletaan valtion vahingonkorvaustoiminnasta annettua lakia (978/2014).”

Helsingissä 10 päivänä marraskuuta 2015

Markku Helin

professori (emeritus)